

**Studieförbundet
Vuxenskolan**

Afrika i en ny ekonomisk världsordning

Av Pär Granstedt och Joe Frans

Supplement till "Den trebenta pallen"
Humanus, 2011

Beställs via www.sv.se

Den nya världsekonomin

Under 1800- och 1900-talet dominerades världsekonomin och världspolitiken av Europa och av länder som kommit till genom europeisk kolonisation, främst USA. Grunden för detta europeiska världsherravälde lades på 1400- och 1500-talet när européerna utvecklade en överlägsen vapentechnik. Detta bidrog starkt till att Europa kom att dominera världshandeln. Detta ledde i sin tur till att den industriella revolutionen startade i Europa på 1700-talet. Européernas växande behov av att kontrollera världsmarknaden, ledde till en fysisk erövring av nästan hela världen. Denna utveckling kulminerade vid förra sekelskiftet. Vad det betydde för Afrika beskrivs mer utförligt i boken *”Den trebenta pallen – afrikanska utmaningar och Europas ansvar”* (Humanus).¹

Under 1900-talets andra hälft utvecklades de europeiska kolonialväldena. I Afrika skedde avkolonialiseringen främst på 1960-talet. Trots utvecklingen av kolonialväldena bestod den europeiska och amerikanska dominansen över världsekonomin och världspolitiken fortfarande.

Vid millennieskiftet började en utveckling att ske i världsekonomin, som kan beskrivas som ett paradigmskifte. Den nya ekonomiska världsordning som diskuterades så intensivt på internationella konferenser på 1970- och 80-talen, är nu på väg att förverkligas utan några framförhandlade agendor eller internationella avtal. Den euro-amerikanska dominansen i världsekonomin är på väg att upphöra, och vi får en mer multipolär värld. Kina går förstas i spetsen för denna utveckling, men andra länder i östra och södra Asien och Latinamerika följer i fotspåren. Afrika har länge uppfattats som perifert i dessa sammanhang men knappar nu in på de andra regionerna. Handel och investeringar mellan länder i Syd, till exempel Afrika och Asien, så kallade Syd-syd-relationer i har satt fart på Afrikas ekonomiska utveckling. Dessa har blivit särskilt viktiga under västvärldens ekonomiska kris. Nu är Afrika definitivt en tillväxtregion.²

Syds uppgång

UNDP:s³ Human Development Report 2013 heter *The Rise of the South – Human Progress in a Diverse World*. Där kan man studera hur den ekonomiska världsordningen håller på att förändras i grunden på ett sätt som förvandlar den euro-amerikanska dominansen i världsekonomin till en historisk parentes.

¹ Den trebenta pallen kap. II-III.

² Jfr Den trebenta pallen s 189 f.

³³ UN Development Program – FN:s Utvecklingsprogram är det viktigaste FN-organet för globalt utvecklingssamarbete och fattigdomsbekämpning

Rapporten jämför de tre ledande ekonomierna i Syd: Brasilien, Kina och Indien med de sex ledande i Nord: Frankrike, Italien, Kanada, Storbritannien, Tyskland och USA. 1820, före kolonialismens stora genombrott, uppskattar man att sydgruppen tillsammans svarade för 50 % av världsproduktionen och nordgruppen för 20 %. År 1950, vid kolonialismens vändpunkt, var sydgruppen nere i 10 % medan nordgruppen nått sin höjdpunkt på 50 %. Nu, år 2013 bedöms de två kurvorna korsa varandra på ca 30 % var. Prognosen för 2030 är att sydgruppen då svarar för 40 % av världsproduktionen medan nordgruppens andel är nere på 20 %.

Enligt rapporten förväntas vad som betecknas som världens medelklass växa från 1,8 miljarder till 4,8 miljarder människor. Den tillväxten kommer helt att ske i Syd, vars andel av den globala medelklassen förväntas öka från 46 % till 80 % av befolkningen.

”Syd framträder nu, vid sidan av Nord, som en grogrund för teknik innovation och kreativt entreprenörskap” konstaterar rapporten. ”Genom Nord-Sydhandeln har de nyligen industrialiserade länderna byggt upp sin kapacitet att effektivt tillverka komplexa produkter för utvecklade marknader. Men Syd-Sydrelationerna har gett företag i Syd förmågan att anpassa och utveckla produkter och processer som är mer lämpade för lokala behov.” Mellan 1980 och 2011 växte Syd-Sydhandeln enligt rapporten, från 8,1 till 26,7% av den totala varuhandeln.

Detta paradigmskifte domineras naturligtvis av de stora aktörerna i BRICS-gruppen⁴ och särskilt Ost- och Sydasien. År 2030 beräknas två tredjedelar av världens medelklass bo i den regionen, jämfört med en fjärdedel nu. I förhållande till detta kan utvecklingen i Afrika framstå som ganska anspråkslös. Enligt rapporten var Afrikas andel av den globala medelklassen 2009 1,7 % och kommer att öka till 2,2 % år 2030. Men i absoluta tal skulle det betyda mer än en tredubbling, från cirka 32 miljoner till cirka 107 miljoner. Detta skulle genomgripande ändra marknadssituationen i stora delar av Afrika.

På väg mot Millenniemålen

Också när det gäller möjligheterna att uppnå Millenniemålen är tongångarna optimistiska. Målen, som antogs av FN år 2000, är avsedda att uppnås 2015.⁵ Varje år avger FN en rapport om hur arbetet fortskrider. I 2012 års uppföljning säger man sammanfattningsvis följande:

Mål 1: Utrota extrem fattigdom och hunger

⁴ Brasilien, Ryssland, Indien, Kina, Sydafrika

⁵ Läs mer om Millenniemålen i Den Trebenta Pallen s 175 f.

Den extrema fattigdomen har redan halverats jämfört med 1990. Andelen av världens befolkning som lever på mindre än 1,25 dollar per dag har gått ned från 47 % till 24 %. Därmed har ett viktigt delmål redan förverkligats. Subsahariska Afrika släpar dock efter, men både andelen och antalet extremt fattiga minskar nu också där. Regionen har dock gjort betydande framsteg när det gäller utbildning och hälsa. Däremot går utrotandet av hunger mycket långsamt, också globalt. Fortfarande lider, enligt FAO, 850 miljoner människor, närmare en sjättedel av världens befolkning av undernäring. I Subsahariska Afrika kämpar man på många håll med allvarliga svårigheter att uppnå livsmedelstrygghet. Mellan 1990 och 2009 gick andelen undernärda barn bara ned från 27 % till 22 %. Ett annat problematiskt delmål är människors rätt till arbete under anständiga villkor. Utvecklingen är svag och det drabbar särskilt kvinnor och ungdomar. Även där sysselsättningen ökar, som t ex i Afrikas gruvregioner och inom låglöneindustrier som textil, kan arbetsvillkoren alltför sällan betraktas som anständiga.

Mål 2: Alla barn ska få gå i grundskolan

Nio barn av tio i världen påbörjar grundutbildning, och 90 % av dem avslutar den. I subsahariska Afrika ökade inskrivningen från 58 % 1990 till 76 % 2010.

Mål 3: Främja jämställdhet mellan könen och stärk kvinnors ställning

Man har i stort sett uppnått delmålet jämställd grundutbildning. Afrika släpar dock efter åtskilligt. Kvinnors politiska representation har förbättrats men fortfarande är omkring 80 % av alla parlamentariker män, globalt liksom i Afrika.

Mål 4: Minska barnadödligheten (bland barn under 5 år) med två tredjedelar till 2015 jämfört med 1990

Barnadödligheten har minskat med en tredjedel, men det är inte nog för att nå målet i tid. Mellan 1990 och 2010 har antalet barn som dör före 5 års ålder gått ner från 12 miljoner till 7,6 miljoner. Subsahariska Afrika har den högsta barnadödligheten i världen. Dock går minskningen också där i en allt snabbare takt. 1990 dog 174 barn per 1000 födda före fem års ålder. År 2010 hade siffran minskat till 121. Nordafrika hör till de regioner i världen som anses redan ha uppnått millenniemålet om minskad barnadödlighet.

Mål 5: Förbättra mödrahälsan och minska mödradödligheten med tre fjärdedelar till 2015 jämfört med 1990

Mödradödligheten har visserligen nära nog halverats sedan 1990 men det krävs fortfarande mycket för att uppnå målet, inte minst i Afrika. Förbättringen av tillgången till preventivmedel, vilket är ett delmål, har bromsats upp efter millennieskiftet.

Mål 6: Stoppa spridningen av hiv/aids, malaria, tbc och andra smittsamma sjukdomar
Tillgången till medicin mot hiv/aids har förbättrats kraftigt och dödligheten har minskat avsevärt. Antalet döda i aids anses ha nått sin topp 2004. Det året skördade sjukdomen 2,2 miljoner människoliv i hela världen, varav 90 % i Afrika. I Subsahariska Afrika ökade andelen smittade med tillgång till bromsmedicin från 3 % år 2004 till 37 % år 2009. År 2010 fick 6,5 miljoner människor i utvecklingsländer bromsmedicin, en ökning med 1,4 miljoner på ett år. Trots det nåddes inte delmålet att alla år 2010 skulle ha lika möjligheter att få tillgång till medicin. Sjukdomen sprider sig fortfarande, vilket innebär att antalet smittade ökar. Idag uppgår antalet smittade till omkring 34 miljoner människor. Hiv-epidemin verkar dock ha kulminerat på de flest håll i världen, även i Afrika. Dödligheten i malaria har minskat med 25 %, och antalet malariafall halverats. Den största minskningen sker i Afrika. Tbc minskar också. Det bedöms därför sammantaget att detta mål kommer att uppnås.

Mål 7: En miljömässigt hållbar utveckling

Delmålet att halvera andelen människor utan uthållig tillgång till säkert dricksvatten och godtagbar sanitär standard anses redan uppnått. Sedan 1990 har 2 miljarder fler människor fått tillgång till rent vatten. I Subsahariska Afrika ökade antalet från 252 miljoner till 492 miljoner mellan 1990 och 2008, men mycket återstår att göra. I Nordafrika anses däremot delmålet om sanitär standard redan vara uppnått. Andelen människor i världen som lever i slum minskade från 39 % år 2000 till 33 % år 2012. Men samtidigt har *antalet* människor som bor i slumområden ökat från 650 miljoner 1990 till 863 miljoner 2012. Allvarliga problem finns också utanför de boendemiljöer som definieras som slum. Fortfarande saknar 2,5 miljarder människor, nästan hälften av alla som lever i utvecklingsländer, drägliga sanitära förhållanden. Delmålet att 75 % av alla dessa hushåll skall ha förbättrad sanitet till 2015 ser inte ut att uppnås. Utsläppen av växthusgaser är år 2013 nästan 40 % högre än 1990, och fortsätter att öka.

Mål 8: Öka det globala samarbetet för utveckling

Fortfarande har endast fem länder i världen – Sverige, Norge, Danmark, Nederländerna och Luxemburg - uppfyllt åtagandet att avsätta 0,7 % av BNI till bistånd. Den totala biståndsvolymen faller dessutom nu för första gången på 10 år. 2011 utgjorde biståndet bara 0,31 % av de rika ländernas BNI. För Afrika nådde biståndet sin högsta nivå någonsin 2010, men fortfarande hade bara 11 miljarder betalats ut, av de 25 miljarder som utlovades vid G8-mötet, med världens rikaste stater, i Gleneagles 2006. Utvecklingsländernas skuldbörda har dock fallit och deras andel av världshandeln ökar – trots att världssamfundet inte har kunnat enas i Doha-rundan om gynnsammare villkor för de fattigaste ländernas handel.

Effektivare utvecklingssamarbete

Om Millenniemålen skall kunna uppnås krävs ett effektivare biståndssamarbete, det insåg både givare och mottagare.. De rika länderna borde till en början leva upp till sina utfästelser om att använda 0,7 % av sin BNI till bistånd. Dessutom behöver kvalitén på och effektiviteten i utvecklingssamarbetet förbättras. I *Den trebenta pallen* berättas om den serie internationella konferenser som genomfördes efter millennieskiftet för att dra upp nya gemensamma riktlinjer för utvecklingssamarbetet.⁶ I *Parisdeklarationen* 2005 enades givare och mottagare om ett antal åtaganden som skulle gälla för allt bistånd. Dit hörde respekten för mottagarlandets, eller partnerlandets, ägarskap till sin egen utvecklingsstrategi och givarnas roll att ansluta sig till den. De olika givarna måste också harmonisera sin biståndspolitik, och såväl givare som mottagande partnerländer måste arbeta resultatriktat. Det ömsesidiga ansvarstagandet från både givarländer och partnerländer framhövdes också.

Ackraagenda 2008 konkretiserade Parisdeklarationen. Agendan framhävde vikten av förutsebarhet i biståndspolitiken, vikten av målstyrning baserade på partnerländernas strategier samt att bistånd inte ska vara bundet till inköp i givarlandet. I Busan, Sydkorea, beslutades år 2011 att samrådet kring biståndseffektivitet skulle permanentas genom att man bildade *The Global Partnership for Effective Development Cooperation* med en styrelse, ett permanent sekretariat samt regelbundna högnivåmöten. Samtidigt minskar dock det traditionella biståndets relativa roll för den ekonomiska utvecklingen i fattiga länder, medan handel och kommersiella investeringar ökar i betydelse.

Utvecklingens drivkrafter

I UNDP:s Human Development Report 2013 beskrivs tre viktiga drivkrafter för mänsklig utveckling, utifrån erfarenheter från tidigare tillväxtekonomiers framväxt.

Drivkraft nummer ett är en *aktiv utvecklingsstat*. "En stark, aktiv och ansvarstagande stat som utvecklar politik för såväl den offentliga som den privata sektorn – baserad på en långsiktig vision och framsynt ledarskap, gemensamma normer och värderingar samt regler och institutioner som skapar förtroende och sammanhållning" framhåller rapporten. Sådan politik kan inkludera vissa marknadsregleringar, exportfrämjanden, industriell och teknologisk utveckling och anpassning. Politiken kan också innefatta utvidgad grundläggande social service och investeringar i mänsklig kapacitet genom hälsovård, utbildning och andra offentliga tjänster.

⁶ Den trebenta pallen s 180 f.

Drivkraft nummer två är att *utnyttja globala marknader*. "Alla nyligen industrialiserade länder har följt en strategi för att importera vad resten av världen kan och exportera vad den vill ha", konstaterar rapporten. Men den säger också: "framgång är oftast ett resultat, inte av en plötslig inbrytning men av en gradvis och stegvis integrering i världsekonomin, i enlighet med nationella omständigheter, och åtföljd av investeringar i folk, institutioner och infrastruktur".

Den tredje drivkraften är en *målmedveten socialpolitisk förnyelse*. "Få länder har förmått upprätthålla snabb tillväxt utan betydande offentliga investeringar – inte bara i infrastruktur men också i hälsovård och utbildning. Man bör eftersträva att åstadkomma en 'god cirkel' i vilken tillväxt och sociala insatser förstärker varandra. Detta handlar om att investera i människor men också om social sammanhållning." Att främja jämlikhet, särskilt bland olika religiösa, etniska eller rasbaserade grupper kan hjälpa till att reducera sociala konflikter" säger UNDP.

Rapporten framhåller att många länder i Syd har uppvisat stora framgångar. Men även för de länder som lyckats bäst är framtiden inte garanterad. För att säkerställa att länder i Syd ska kunna fortsätta sin snabba utveckling föreslår rapporten fyra viktiga fokusområden.

Ett är att *främja jämlikhet*. Ökad jämlikhet, inklusive jämställdhet mellan kvinnor och män, är betydelsefullt för att främja mänsklig utveckling. Ett av de kraftfullaste medlen för detta är utbildning, säger rapporten, och ger många exempel på hur förbättrad utbildning också förbättrar andra sociala indikatorer som hälsa, inklusive barns överlevnad, hushållsinkomster och välfärd.

Ett annat fokusområde är *demokrati*, att ge röst och delaktighet. Rapporten konstaterar att om inte människor kan delta på ett meningsfullt sätt i händelser och processer som formar deras liv, blir resultatet en nationell mänsklig utveckling som varken är önskvärd eller hållbar. "Missnöjet ökar i Nord såväl som i Syd, med unga bland de mest aktiva protesterande, frustrerade av brist på framtidsutsikter och inflytandemöjligheter. Detta kan få mänsklig utveckling att spåra ur när oroligheter bromsar investeringar och tillväxt och autokratiska regimer avleder resurser för att upprätthålla lag och ordning."

Ett tredje fokusområde är att *möta de miljömässiga utmaningarna*. "Medan miljöhot som klimatförändringar, avskogning, förorening av luft och vatten och naturkatastrofer påverkar alla, drabbas de fattiga länderna hårdast", säger rapporten. Kostnaderna för att inte vidta åtgärder kommer att bli mycket tunga. Rapporten konstaterar: "nya strategier och strukturella förändringar som förenar mänsklig utveckling, klimatmål för låga utsläpp och uthållighet och innovativa mekanismer för kombinerad offentlig och privat finansiering behövs för att säkerställa hållbara ekonomier och samhällen."

Det fjärde fokusområdet som tas upp i rapporten är att *hantera demografiska förändringar*. Mellan 1970 och 2011 ökade världens befolkning från 3,6 till 7 miljarder människor. Rapporten framhåller den mångsidiga karaktären av de demografiska utmaningarna. I stora delar av världen, inte minst i Afrika, är den största utmaningen att kunna erbjuda en växande ungdomsgeneration en produktiv och meningsfull framtid. För huvuddelen av Nord och rikare delar av Syd är problemet istället att andelen av befolkningen i produktiv ålder krymper.

Att möta de demografiska utmaningarna kräver, enligt rapporten "ökad deltagande i utbildning och utvidgade möjligheter för produktiv sysselsättning - genom minskad arbetslöshet, ökad arbetsproduktivitet och ökat deltagande i arbetskraften." I länder med stora ungdomskullar är det viktigaste att erbjuda utbildning och mer ungdomsjobb.

Ett perspektiv från Världsbanken

I en analys publicerad i *Africa's Pulse* i april 2013 framhåller Världsbanken, precis som UNDP att den ökande ekonomiska tillväxten i Afrika skapar stora möjligheter. Men man oroas av att fattigdomen, efter ett årtionde av stark tillväxt, visserligen har minskat något, men långtifrån vad man kunde förvänta. Världsbanken noterar det anmärkningsvärda i att fattigdomen tenderar att minska långsammare i resursrika länder, trots snabbare tillväxt där. Banken konstaterar "möjligheterna till stora inkomster från mineralutvinning, ökade livsmedelspriser, snabb urbanisering och befolkningstillväxt verkar lovande för en allt snabbare minskning av fattigdomen på kontinenten, men ändamålsenliga politiska strategier och institutioner behövs för att tillvarata denna potential."

Världsbanken pekar i detta sammanhang på tre framgångsvägar för att göra tillväxten mera fattigdomsminskande. En är att *förvalta mineraltillgångarna bättre*. Det finns gott om exempel på hur Afrikas rikedom på mineralresurser har utlöst vanskötsel, korruption och konflikter. Vinsterna har ofta hamnat i fickorna på inhemsk kleptokrati och utländska exploatörer. Banken tar särskilt upp utvinningen; där behövs det transparens i fråga om kontrakten, beskattningen; där finns det behov av effektiv skatteuppbörd och investeringar; där behövs det noggranna prioriteringar av hur avkastningen används..

Den andra framgångsvägen är att *utveckla jordbruket*. Mer om det nedan. Det tredje framgångsvägen Världsbanken tar fram är *planerad urbanisering*. Den pågående urbaniseringen kommer utan tvivel att fortsätta. Den drivs framförallt på av en växande ung befolkning. Världsbanken tror att befolkningstillväxten kommer att gynna Afrikas tillväxt, precis som den beräknas ha bidragit med omkring en tredjedel av en del snabbväxande östasiatiska ekonomiers utveckling i slutet av 1900-talet. Men inte all

urbanisering är bra för sysselsättning och fattigdomsminskning. Utbredd storstadsslum brukar ha motsatt effekt. Banken förordar därför välplanerade stadsutvecklingsprojekt och utveckling av mindre städer som komplement till storstäderna. Den afrikanska ungdomsvågen kan skapa stora möjligheter för Afrika, om en produktiv sysselsättning för denna växande arbetskraft samtidigt kan skapas. Många av dessa jobb kommer att finnas i den informella sektorn och i småföretagande. Detta kräver tillgång till lämplig utbildning och mikrokrediter. Det är också viktigt att prioritera infrastrukturen i olika stadsmiljöer.

Världsbanken konstaterar att "god samhällsstyrning kommer att behövas för att stödja insatser som gör tillväxten mer fattigdomsminskande. Framgång, inom var och ett av de områden som nämnts, är på ett avgörande sätt beroende av ett bättre ansvarsförhållande mellan staten och medborgarna, för att effektivisera användningen av knappa offentliga resurser."

Det livsviktiga jordbruket

Traditionellt har jordbruket haft låg prioritet i såväl afrikansk utvecklingsplanering som hos biståndsgivare. Modernisering har ofta setts som liktydigt med utveckling av industri och tjänstesektor på de areella näringarnas bekostnad. Jordbrukarbefolkningen har mest betraktats som arbetskraftsreserv. De utvecklingsinsatser som har gjorts har för det mesta varit inriktade på storskaligt plantagejordbruk och exportgrödor.

På senare år har attityden förändrats. Larmrapporter från bland annat FAO⁷ och UNDP pekar på risken för växande livsmedelskriser. FAO bedömer att jordbruksproduktionen i Afrika behöver öka 2,5 gånger för att nå upp till genomsnittet för utvecklingsländer. Men inte heller det skulle innebära livsmedelstrygghet för alla. Det finns en växande insikt om att en effektiv fattigdomsbekämpning kräver landsbygdsutveckling. Detta för att nå ut till de allra fattigaste som till stor del utgörs av småbrukare och jordlösa landsbygdsbor.

UNDPs Africa Human Development Report 2012 har titeln "Mot en livsmedelssäker framtid". UNDP konstaterar att "livsmedelskedjan från tillgång via tillgänglighet till användning av livsmedel är under konstant stress i Subsahariska Afrika." Jordbrukets produktivitet är mycket lägre än i andra regioner. Många länder i regionen är nettoimportörer av livsmedel och en del behöver regelbundet livsmedelshjälp. Även när tillgången är tillräcklig har miljoner människor inte råd eller möjlighet att köpa eller handla med livsmedel. Livsmedelssäkerhet handlar dessutom om mer än tillgången till mat, hur

⁷ Food and Agriculture Organisation, FN:s organ för livsmedelstrygghet och jordbruk

viktigt denna än är. Rätt användning av livsmedlen avgör vad livsmedelssäkerhet betyder för mänsklig utveckling. Undernäring och felnäring leder, enligt rapporten, till sjukdom och död. När detta samverkar med bristande tillgång till rent vatten, energi och sanitet liksom sjukdomar som hiv/aids och malaria, blir resultatet "en dödlig blandning".

Oklok politik, svaga institutioner och sviktande marknader är de djupare orsakerna till subsahariska Afrikas bristande livsmedelssäkerhet, menar rapporten. Detta belastande arv är mest uppenbart i hushåll och samhällen där ojämlika maktförhållanden stänger in utsatta grupper i onda cirklar av fattigdom, matbrist och svag mänsklig utveckling. Därtill bidrar ofta befolkningsförändringar och miljöbelastningar till att skapa allvarliga hot mot livsmedelstryggheten.

Ändå är Afrika förmodligen den kontinent i världen som har störst potential att öka sin livsmedelsproduktion. Världsbanken betecknar den som "enorm." Enligt bankens framtidsbedömning skulle Afrikas jordbruksnäring, inklusive förädling, kunna tredubblas från 313 miljarder dollar till cirka 1000 miljarder dollar till 2030. Tillväxt som kommer från jordbruket har, normalt, visat sig vara mera fattigdomsminskande än den som drivs fram av andra näringar. Men det beror på vilken politik som förs. Tillväxt av storskaligt jordbruk för exportmarknader kan rentav ha en negativ effekt. Världsbankens data visar att insatser för att öka avkastningen från småbrukarnas odlingar normalt är ett effektivare sätt att bekämpa fattigdom än att satsa på exportgrödor.

UNP konstaterar också att Subsahariska Afrika har gott om odlingsbar mark, gott om vatten och allmänt gynnsamma betingelser för livsmedelsproduktion. Men Afrikas jordar är ofta känsliga. Därför är det viktigt att en intensifierad jordbruksproduktion genomförs på ett ekologiskt hållbart sätt. Att bara gå in för en hårdare exploatering kommer att snabba på jordförstörelsen, med förödande konsekvenser.

Vatten är av avgörande betydelse för allt jordbruk. För att göra det afrikanska jordbruket mer produktivt är det nödvändig att investera kraftfullt i förbättrad vattenförsörjning. De åtgärder som krävs är i stort sett desamma som behövs för att möta klimateffekterna – omfattande trädplantering, stora och små dammar, vattenbevarande jordbruksmetoder etc. Det handlar också om att tillämpa organiska metoder, som att ta hand om stallgödsel, odla kvävefixerande grödor och därigenom långsiktigt bygga upp humusinnehållet i jorden.

Positiv utveckling för det afrikanska jordbruket har enligt UNDP-rapporten stora spridningseffekter i ekonomin, med stor fattigdomsminskande effekt, och bidrar till att förebygga en global livsmedelskris. Även om livsmedelsproduktion för lokala marknader måste komma i första hand, så finns det snabbt växande exportmöjligheter. Genom att odla snabbväxande energiskog på ett miljösäkert sätt kan Afrika också bygga upp en

exportindustri för biodrivmedel, bidra till att motverka klimatförändringar och samtidigt skapa gynnsammare betingelser för livsmedelsproduktionen.

UNDPs Africa Human Development Report förespråkar åtgärder i fyra närbesläktade områden. Först gäller det att öka jordbrukets produktivitet på ett hållbart sätt, vilket kan öka livsmedelstillgången och förbättra den lokala ekonomin. För det andra kan en genomtänkt politik kring näringsfrågor skapa förutsättningar för bättre hälsa. Genom att skapa uthålliga samhällen och hushåll kan, för det tredje, matförsörjningen tryggas långsiktigt. Genom att, för det fjärde, stärka landsbygdens fattiga och i synnerhet kvinnorna kan tillgången till livsmedel tryggas också genom bättre tillgång till information, innovation och marknader. En mer jämlik tillgång till mat och andra resurser kan då tryggas inom familjer och lokalsamhällen.

Att infria Afrikas löften – World Economic Forum on Africa 2013

I maj 2013 ägde World Economic Forum on Africa rum i Kapstaden. Slutsatserna sammanfattades i en "regional agenda", *Delivering on Africa's Promise*. Inte oväntat hölls diskussionerna i en anda av optimism och självförtroende som man nog måste gå tillbaka till 1960-talet, i samband med den koloniala frigörelsen, för att hitta motsvarigheten till. Men slutrapportens handlingsplan genomsyras också av en medvetenhet om att mycket återstår att göra för att säkerställa en hållbar tillväxt i Afrika. Rapporten konstaterar att "afrikaner börjar kartlägga sina konkurrensfördelar och tala om vad de ska göra för att göra kontinenten självförsörjande. I en anda av pragmatisk optimism diskuterade deltagarna hur Afrikas löften ska kunna infrias."

Diversifiering beskrivs som nyckeln till Afrikas ekonomiska framgång på längre sikt. Tillväxten måste ge delaktighet genom att mer arbetsintensiva industrier kommer till som förädlar råvarorna. Det här blir extra angeläget genom det snabbt växande antalet unga och den likaledes snabba urbanisering som äger rum. Rapporten citerar den sydafrikanske finansministern Pravin Gordhan som på konferensen sade: "det är inte bara storleken av BNP som är av betydelse, utan också dess kvalitet. Afrika behöver skapa en ny tillväxtmodell, baserad på delaktighet, och skapa nya ekonomiska institutioner både inom och mellan länder till stöd för denna." Större regional integration är också viktig. Större marknader kommer att attrahera investeringar i regional varuförsörjning och skapa företag längs transportkorridorerna. Den inomafrikanska handeln som för närvarande utgör ungefär 12 % av kontinentens totala handel måste öka. Om så ska ske krävs att staterna avlägsnar olika hinder för handel och människors rörlighet över kontinenten. Mer regional

integration skulle också underlätta nödvändiga förbättringar av den storskaliga infrastrukturen.

För att alla ska bli delaktiga i tillväxten krävs betydande och strategiska investeringar i ekonomiskt marginaliserade människor, särskilt kvinnor och ungdomar, konstaterar World Economic Forum. Det behövs också ett nytt fokus på sektorer som kan ge jobb, yrkeskunskap och inkomster. Handlingsplanen lyfter fram jordbruket, som redan lämnar de största bidragen till de flesta afrikanska länders BNP. Men näringen lider av låg produktivitet. Detta beror mycket på bristfälliga bruksmetoder samt brist på information och marknadstillträde. En annan viktig orsak är hinder för kvinnor, som utgör majoriteten av kontinentens jordbrukare, att äga land. En attitydförändring krävs för att betrakta denna sektor som en kommersiell verksamhet, snarare än en självhushållande. Stora investeringar krävs inom hela jordbrukets och dess förädlingsindustris värdekedja.

Men för att uppnå detta är det nödvändigt med långsiktigt förbättrad konkurrenskraft konstaterar World Economic Forum. Dess Global Competitive Report 2013-2014 noterade att fjorton av världens minst konkurrenskraftiga länder ligger i Afrika. Problem innefattar brister i infrastrukturen, brist på yrkeskunskap, dåliga utbildningsmöjligheter, bristande tillverkningskapacitet, tungrodd byråkrati och höga kostnader för affärsverksamhet. Ändå ökar intresset för afrikanska marknader liksom inflödet av investeringar och teknologi. Efterfrågan på afrikansk olja och gas är en stark drivkraft, men också ökade arbetskraftskostnader i Asien och ökad efterfrågan på afrikanska marknader. Förbättrat afrikanskt självförtroende uppmuntrar mer inomafrikansk handel och investeringar.

Omfattande förbättringar av infrastrukturen beskrivs som avgörande "om de ökande tillväxttalen ska bli bestående och om tillväxten ska leda till utveckling som på ett påtagligt sätt förbättrar människornas liv." Nuvarande brister i infrastrukturen har beräknats försvaga BNP med uppemot 2 % i Afrika i sin helhet, och transportkostnaderna beräknas vara dubblerade på grund av brister i vägar, järnvägar, hamnar, flygförbindelser och arrangemang vid gränsövergångar. Endast omkring 30 % av hushållen i Afrika har elektricitet. Omfattande naturliga vattenresurser, som skulle behövas för bevattning och elproduktion förblir oanvända på grund av bristande infrastruktur.

Det Programme for Infrastructure Development (PIDA) som utvecklats av Afrikanska Unionen tillsammans med FN, Afrikanska Utvecklingsbanken och NEPAD (New Partnership for Africa's Development) har identifierat 51 infrastrukturprojekt av regional betydelse som vore lämpade för investeringar med PPP (Public-Private Partnership). Det omfattar bland annat kraftproduktion, transporter, vatten och telekommunikationer. Den samlade kostnaden har uppskattats till 68 miljarder dollar eller 0,2 % av Afrikas BNP. Världsbanken

uppskattar att det totalt skulle krävas investeringar på 93 miljarder dollar per år i tio år för att få upp Afrikas infrastruktur till en acceptabel nivå.

För att säkerställa uthållig tillväxt i Afrika måste, enligt WEF:s handlingsplan, investeringar i Afrikas mänskliga resurser prioriteras. UNDP:s Human Development Report 2013 anger bara fyra afrikanska länder som har hög nivå på "mänsklig utveckling" och bara en, Seychellerna, som har mycket hög. 38 av de 46 länder som rankas lägst i fråga om "mänsklig utveckling" finns i Afrika.

"När nu utländska direkt investeringar växer måste kontinenten finna nya metoder att göra historiskt underutnyttjade delar av befolkningen, särskilt kvinnor och ungdomar, delaktiga i utvecklingen konstaterar Agendan. Världsbanken uppskattar att kvinnors deltagande i arbetskraften är 61 %, vilket är högre än i de flesta delar av världen. Men kvinnor diskrimineras rättsligt och i fråga om utbildning. Därför krävs en bred jämställdhetspolitik för att stärka kvinnors ställning på arbetsmarknaden, få mer kvinnor på ledande befattningar och främja kvinnligt företagande och ledarskap.

Alla de 20 länder i världen som har högst andel av befolkningen under 15 år finns i Afrika. Kontinentens befolkningstillväxt kan bli en komparativ fördel när befolkningen minskar i stora delar av resten av världen. Men det kräver en hel del nytänkande och företagsamhet. År 2012 kom 90 miljoner unga afrikaner ut på arbetsmarknaden, men bara ca 36 miljoner, 40 %, fann ett arbete. Den "arabiska våren" i Nordafrika visade hur desperationen bland unga människor som inte ser någon framtid blir drivkraft bakom protester som lätt blir våldsamma. Också i subsahariska Afrika finns samma stämningar på många håll. Handlingsplanen konstaterar, även i detta sammanhang, att bättre utbildning och främjande av entreprenörskap behövs för att ge den unga generationen hopp om en positiv framtid.

Ekonomisk och social hållbarhet stod högt på agendan för World Economic Forum on Africa. Mycket mindre uppmärksamhet trycks ha ägnats åt ekologisk uthållighet, trots de allvarliga ekonomiska och sociala konsekvenser som hotar om man misslyckas med att möta de ekologiska utmaningarna.

Säkerhetspolitiska utmaningar

I *Den trebenta pallen* skildras hur den säkerhetspolitiska utvecklingen under årtiondena närmast efter den koloniala frigörelsen i hög grad kom att präglas av det kalla kriget mellan USA och Sovjetunionen.⁸ Det hade bland annat en förkvävande inverkan på

⁸ Den trebenta pallen s 115 f.

demokratiutvecklingen. Apartheidsystemet i Sydafrika levde vidare med amerikanskt stöd, liksom minoritetsstyret i Sydrhodesia och Portugals kolonialmakt i Angola, Moçambique, Guinea och Kap Verde. Motståndsrörelserna stöddes av Sovjetunionen och deras allierade. Efter deras seger kom istället, framförallt i de forna portugisiska kolonierna, socialistiska enpartidiktaturer till makten. Över hela Afrika kunde diktatorerna räkna med stöd från en av de två supermakterna, och oppositionsrörelsen med stöd från den andra. Det ledde förstås till högkonjunktur för både diktatorer och inbördeskrig.

I *Den trebenta pallen* berättas också om hur det kalla krigets slut och apartheidsystemets därpå följande fall sände en demokratiseringssvåg över Afrika. Sydvästafrika blev Namibia, Rhodesia blev Zimbabwe. I Moçambique och Angola bilades inbördeskrigen och flerpartisystem infördes. I den ena landet efter det andra avskaffades enpartisystemen, eller diktaturer av andra slag. Detta är process som fortsatt de senaste 20 åren. Förvisso har många allvarliga bakslag skett, men trenden är tydlig mot färre inbördeskrig och fler någorlunda fungerade demokratier.

En ganska optimistisk kommentar till utvecklingen ger den kenyanska nobelpristagaren Wangari Maathai, tre år före sin bortgång, i boken *The Challenge for Africa – a New Vision (2009)*:⁹

”Trots allt, under det halvsekel som har gått sedan flertalet afrikanska länder uppnådde självständighet, och de nära två årtiondena som gott sedan det kalla krigets slut, så har kontinenten rört sig framåt på viktiga områden inom samhällsutveckling och ekonomisk utveckling. Fler afrikanska länder har demokratiska styrelseskick och fler afrikaner får utbildning. Skuldavskrivning har genomfört för ett antal länder, och internationella handelsavtal granskas hårdare ur rättvisesynpunkt. Sydafrika har genomfört en framgångsrik och fredlig övergång till full demokrati efter apartheid. Kenya höll sitt första riktigt representativa val på en generation. Årtiondelånga inbördeskrig i Angola och Moçambique har avslutats. Liberia har stigit fram ur en förödande följd av inre och regionala konflikter. År 2005 valdes Ellen Johnson-Sirleaf till president, den första kvinnan att vara statschef i en modern afrikansk stat, och en försonings- och återuppbyggnadsprocess pågår. Rwanda har ett och ett halvt årtionde efter folkmordet 1994 en växande ekonomi, och halva parlamentet där består av kvinnor, vilket är den högsta andelen i världen.”

Hon nämner också försiktiga framsteg i andra länder som Demokratiska Republiken Kongo och Sudan, och framhåller att civilsamhällets organisationer på många håll vågar agera friare än förr. Ett annat betydelsefull faktor som Maathai nämner och som är föremål för

⁹ The Challenge for Africa – A New Vision sid 10.

mycket uppmärksamhet i debatten om Afrika idag är den starka ekonomiska tillväxten som skapar en helt ny situation idag jämfört med 1970- och 1980-talen. I hög grad avspeglar det den ökade efterfrågan på råvaror från tillväxtekonomier som Kina och Indien, en utveckling som skapar stora möjligheter, men också vissa hot.

Det kalla kriget kom dock snart att följas av en ny global öst-västkonflikt, när en militant islamism började växa sig stark i Mellanöstern. Behovet av att kontrollera oljeresurserna gör att inflytandet i Mellanöstern, inklusive Nordafrika, alltid har högsta prioritet för de globala stormakterna, och i synnerhet för USA. USA har också lyckats bygga upp en strategisk allians i regionen bestående av ett antal militärdiktaturer, med Egypten som den viktigaste, auktoritära monarkier, främst Saudi Arabien, samt Israel, regionens starkaste militärmakt. Sovjetunionens fall gav löfte om att lämna USA utan utmanare. Men i stället växte ett folkligt förankrat motstånd sig allt starkare. Det hade sitt ursprung i motståndet mot Israels erövringar i Palestina, men kom snart att bli en bredare reaktion mot västmakternas politiska, ekonomiska och kulturella makt i regionen. Den militanta islamismen, där al-Quaida kom att tjäna som en skräckinjagande symbol, blev en dominerande faktor i den globala säkerhetspolitiken efter 11 september 2001 och lanseringen av kriget mot terrorismen.

Länge var det den militanta islamismen som tilldrog sig störst uppmärksamhet. Men några år in på 2000-talet började en moderat och demokratisk islamism, med sin bas i det Muslimska brödrskapet, växa sig allt starkare. Denna politiska rörelse är också nationalistisk på muslims grund, och vill motverka USA:s och västmakternas politiska, ekonomiska och kulturella dominans över arabvärlden, men med demokratiska medel. Detta fick en avgörande betydelse för den "arabiska våren" 2011.

Den "arabiska våren" började i Tunisien men kom att leda till demokratiuppror i stora delar av Nordafrika och Mellanöstern. Den fick sin styrka av att frustrerade ungdomar, främst studenter och andra ur den urbana medelklassen, sekulära liberaler och socialister gjorde gemensam sak med det välorganiserade och folkligt brett förankrade muslimska brödrskapet. I Tunisien och Egypten ledde upproret till en regimförändring under i stort sett fredliga former, medan det utbröt ett inbördeskrig i Libyen som relativt snabbt ledde till en seger för rebellsidan tack vare ett omfattande flygunderstöd lett av NATO. I andra länder i regionen lyckades regimerna kväsa upproren med varierande grad av brutalitet, utom i Syrien där situationen urartade till ett långvarigt inbördeskrig.

I Tunisien, Libyen och Egypten visade det sig svårt att bygga en stabil demokratisk utveckling efter de inledande segrarna. I Libyen kom situationen att präglas av den maktkamp mellan olika klaner som historiskt har karaktäriserat landet, med då och då

uppblossande våldsamer. Utvecklingen i Egypten blev dramatisk. De demokratiska val som hölls, först, i början av 2012, till parlamentet och ca ett halvår senare till presidentposten, visade ett starkt stöd för de islamistiska partierna. Framst för det moderata, det Muslimska Brödrskapet närstående, som fick närmare 50 % av rösterna men också radikalislamistiska, som fick ca 20 %. Däremot visade det sig att de sekulära partierna fick ett mer blygsamt stöd, mindre än 10 % var. I sin frustration bojkottade dessa den fortsatta demokratiprocessen och återgick till, ibland våldsamma, gatudemonstrationen. De stödde militären och byråkratins åtgärder för att hindra det demokratiskt valda parlamentet från att sammanträda och deras försök att stoppa arbetet med en ny, mer demokratisk, konstitution. Samtidigt ledde den snabbt förvärrade ekonomiska krisen till ett allt starkare folkligt missnöje, med omfattande demonstrationer som följde. Detta i sin tur banade väg för militärens återtagande av makten sommaren 2013. Mycket tyder på att militärmakten, som beräknas kontrollera omkring en tredjedel av Egyptens näringsliv, medvetet förvärrade bristen på framför allt el och drivmedel. Dagarna efter det att Mursi störtades var bensinmackarna åter välfyllda och strömavbrotten blev märkbart mer sällsynta.

I Tunisien har utvecklingen varit mindre drastisk, men splittringen och rivaliteten mellan det muslimska brödrskapet och de sekulära partierna är också där stor. Det finns en risk att landet går samma väg som Egypten. Förhoppningen är dock, fortfarande hösten 2013, att bägge sidor ska lära sig av den egyptiska katastrofen och förbättra sitt samarbete för att undvika ett militärt återtagande av makten också där.

När George W Bush 2001 lanserade "kriget mot terrorismen" motiverades det att USA och dess allierade kämpade för "frihet och demokrati". I sitt berömda Kairotal 2009 talade Barack Obama om en ny relation mellan USA och de arabiska folken. När det stora provet kom valde dock USA en passiv roll, med undantag av Libyen. Också där slutade engagemanget när den förhatlige Khadaffi dödades. Man lät utan invändningar den delvis USA-finansierade krigsmakten med våld återta makten i Egypten. Och man gav Ryssland och Iran fria händer att stödja diktatorn Assads ansträngningar att krossa demokratisträvandena i Syrien.

Subsahariska Afrika berördes inte direkt av den "arabiska våren", men i högsta grad indirekt. Kriget i Libyen ledde till att beväpnade skaror av män som hade tjänat Khadaffi som legosoldater drog sig söder ut och ofta enrollerades i terroristgrupper och beväpnade ligor. I Sahel, gränsområdet till savannerna söder om Sahara uppstår lätt konflikter mellan nomadiserande stammar i norr och lantbrukarsamhällen i söder. Inflödet av vapen och beväpnade män bidrog till att elda på konflikterna i bland annat Mali, norra Nigeria och Centralafrikanska republiken.

Utvecklingen i Egypten riskerar att slå hårt mot tilltron till den demokratiska vägen och leda till en radikaliserad islamism. Detta kan i sin tur leda till en ny våg av terrorism och väpnade uppror, som kan sprida sig över stora delar av Afrika och förvärpa regionens gamla etniska konflikter.

Utvecklingen i Somalia, som också berättas om i Den trebenta pallen,¹⁰ kan tjäna som ett varnande exempel. När den mångårige diktatorn Siad Barre störtades 1991 utbröt ett kaotiskt inbördeskrig mellan konkurrerande krigsherrar och klanledare. Så småningom lyckades en moderat och folkligt förankrad islamistisk rörelse, de Islamska Domstolarna, skapa en viss ordning. USA ansåg dock att rörelsen hade anknytning till al-Qaida och finansierade en invasion från Somalias arvförande Etiopien. Så småningom övertogs den Etiopiska arméns roll av en styrka från Afrikanska Unionen, i huvudsak från kristna grannländer som Uganda och Kenya. De Islamska Domstolarna krossades, men istället tog deras ungdomsförbund al Shebab över. Vad som hade varit en folklig och moderat islamistisk rörelse ersattes av militant extremistisk rörelse, som bland annat är ansvarig för terrorattacken i Nairobi i september 2013.

Ett nytt konfliktmönster som mer liknar en klassisk klasskamp kommer antagligen att växa i betydelse. Ett förtryckt proletariats vänder sig mot den välbeställda medel- och överklassen. Tendensen är tydligast i södra Afrika som har den mest utvecklade ekonomin och därför mer av arbetarklass och facklig kamp. Oppositionspartiet MDC i Zimbabwe har sina rötter i fackföreningsrörelsen. I Sydafrika börjar den fackliga landsorganisationen COSATU, troget mot regeringspartiet ANC, förlora kontrollen över arbetarklassen. Nya militanta fackliga organisationer och politiska rörelser är på väg att växa fram. Julius Malema och hans kamporganisation Economic Freedom Fighters är banbrytare för den utvecklingen. Dödsskjutningarna vid Marikanagruvan augusti 2012 visar hur spänd situationen kan bli. Händelsen har satt varaktiga spår i den Sydafrikanska politiken.

Blir tillväxten hållbar?

Det är nu ställt utom allt rimligt tvivel att Afrika, åtminstone söder om Sahara, gått in i en period av stark ekonomisk tillväxt. Hur stark den blir från tid till annan beror i hög grad på utvecklingen i världsekonomin i övrigt. Omvärldens starka behov av Afrikas arbetskraft och naturresurser kommer i varje fall att gynna tillväxten, åtminstone på sikt.

¹⁰ Den trebenta pallen s 116-118.

Att omvärlden är ute efter Afrikas arbetskraft och naturresurser är visserligen inte något nytt. Det var ju det som var drivkraften både bakom slavhandeln och kolonialismen. Men nu har de afrikanska folken trots allt större möjligheter att själva styra utvecklingen och se till att den gynnar Afrikas befolkning i första hand.

Det kommer inte av sig självt! Frågan är om den nya tillväxten blir hållbar - ekologiskt, socialt och ekonomiskt.¹¹

Ekologisk uthållighet. Den nya ekonomin är mycket exploaterande och inriktad på relativt kortsiktiga vinster. Miljökraven är ofta låga eller obefintliga och politiker och näringsliv har hittills visats svagt intresse för långsiktig resurshushållning. Detta gäller såväl gruvnäring som skogsdrift och jordbruk. Klimatförändringarna slår hårt mot Afrika. FN konstaterar, som vi sett, i sin utvärdering av Milleniemalet att utsläppen av växthusgaser fortsätter att öka. UNDP varnar för att miljöhot som klimatförändringar, avskogning, förorening av luft och vatten och naturkatastrofer drabbar de fattigaste länderna, som i hög grad finns i Afrika, hårdast.

Det råder en stor samstämmighet bland olika bedömare om jordbrukets stora utvecklingspotential och avgörande betydelse för Afrikas ekonomiska och sociala utveckling. Men samtidigt så konstaterar man nödvändigheten att bemästra miljöhoten, relaterade till klimatförändringar, jordförstöring, avskogning med mera, för att denna potential ska kunna realiseras.

Den snabba urbaniseringens miljökonsekvenser uppmärksammas mer och mer. Vatten och sanitet är viktiga miljöfrågor i både stad och landsbygd, men i stora befolkningskoncentrationer blir bristerna extremt svåra att bemästra. Också avfallsmängderna är ett snabbt växande problem, som förvärras av en ökande konsumtion. Förutom kontinentens egen avfallsproduktion förekommer det dumpning av miljöfarligt avfall från rika länder, vars lagstiftning gör det dyrt att ta hand om giftiga kemikalier.

Social uthållighet. Det finns tydliga tecken på att den ekonomiska utvecklingen mest gynnar en liten elit, medan massfattigdomen består. Brutal exploatering av arbetskraft är mycket vanligt. Missförhållandena utgör grogrund för sociala och även etniska konflikter som hotar stabiliteten och därmed utvecklingen.

Många bedömare uppmärksammar problemet att ekonomisk tillväxt i Afrika (som på andra håll)tenderar att öka de ekonomiska klyftorna, snarare än att "sippra ner" som neoklassisk

¹¹ Läs mer i Den trebenta pallen kap V och VI.

liberal teori hävdar. Världsbanken uttrycker, som nämnts, oro över att ett årtionde av stark ekonomisk tillväxt i Afrika inte alls har minskat fattigdomen så mycket som man kunde förvänta. Den till och med minskar särskilt långsamt i resursrika länder med den snabbaste tillväxten. Om tillväxten verkligen ska leda till påtagligt minskad fattigdom krävs det, enligt Världsbanken, ändamålsenliga politiska strategier och institutioner.

UNDP, Världsbanken, World Economic Forum och många andra lyfter fram de positiva möjligheter som stora ungdomskullar erbjuder, men också den stora utmaningen att möjliggöra meningsfull sysselsättning åt alla. Att milleniemålet om att alla barn ska få grundläggande skolutbildning håller på att uppnås är väsentligt. Men mycket stora satsningar måste nu till för att bygga ut den högre utbildningen och adekvat yrkesutbildning. Det krävs också en aktiv politik för att främja sysselsättningen, inte minst inom småskaligt jordbruk, småföretagande och den informella sektorn. Det handlar om att undvika onödig byråkrati och hämmande pålagor, underlätta tillgången till marknader och utveckla småskaliga finansieringsmöjligheter. Många analytiker lyfter fram nödvändigheten att fokusera på kvinnor och ungdomar. I många länder finns det mycket kvar att göra för att ge kvinnor en med männen likvärdig rättslig ställning.

Fortfarande bor den överväldigande majoriteten av Afrikas fattiga på landsbygden. Landsbygdsutveckling, med förbättrad infrastruktur, utbildningsmöjligheter och vård, liksom utveckling av det småskaliga näringslivet framhålls som viktigt för fattigdomsbekämpning och social sammanhållning. Men Afrika genomgår också en snabb urbanisering. I synnerhet Världsbanken framhåller vikten av att denna urbanisering blir planerad så att man undviker snabbt växande slumområden.

Fortfarande är kvinnoförtrycket omfattande i Afrika. Det förlamar en stor del av Afrikas utvecklingspotential. Analytikerna är ganska samstämmiga om nödvändigheten att stärka kvinnornas ställning såväl kulturellt som ekonomiskt, rättsligt och politiskt, om Afrika ska få en socialt hållbar utveckling.

Enda sättet att säkerställa en utvecklingspolitik som skapar social hållbarhet, det vill säga bedrivs i hela folkets intresse är genom demokrati och god samhällsstyrning. Så länge olika eliter kämpar om makten förefaller en utveckling präglad av växande klyftor och sociala motsättningar vara oundviklig.

Ekonomisk uthållighet. Tillväxten i Afrika drivs i hög grad fram av utomafrikanska intressen. Kontrollen över den expansiva delen av det afrikanska näringslivet och en allt större del av Afrikas naturresurser ligger utanför Afrika. Ekonomins råvaruberoende verkar bestå. Risker är därför att den ekonomiska tillväxten inte leder till en varaktig utveckling av ländernas ekonomi och samhällsstruktur, utan blir av övergående natur.

Det är mot den bakgrund World Economic Forum on Africa 2013 lyfte fram just behovet av att diversifiera näringslivet. Förädlingsindustrin och konsumtionsvaruindustrin, liksom tjänsteproduktionen måste utvecklas. Liksom UNDP och Världsbanken framhåller man behovet av arbetsintensiva näringar och inte minst jordbrukets avgörande roll. Men det är, som Världsbanken påpekar, också viktigt att staten har tillräcklig kontroll över landets naturresurser och deras ekonomiska utnyttjande. Det gäller såväl mineraltillgångarna som jordbruket. Den ekonomiska hållbarheten är också helt beroende av den ekologiska och den sociala hållbarheten. Inte minst klimatförändringarna skapar akuta hot mot det afrikanska jordbruket och därmed mot hela den afrikanska ekonomiska utvecklingen. Sociala motsättningar leder alltför ofta till konflikter som inte sällan blir våldsamma. Det är rimligt att hävda att klimatkatastrofer och våldsamma konflikter är de allvarligaste hoten mot en hållbar ekonomisk utveckling i Afrika.¹²

Från marknadsliberalism till ”aktiv utvecklingsstat”

Under årtiondena närmast efter den koloniala frigörelsen prövade många av de nya staterna socialistiskt inspirerade modeller för att få till stånd ekonomisk utveckling och bekämpa fattigdomen. Afrikansk socialism blev ett begrepp för en socialistisk samhällsmodell som skulle utgå ifrån den afrikanska verkligheten. Om visionerna hos ledare som Nkrumah i Ghana, Senghor i Senegal och inte minst Nyerere i Tanzania berättas i *Den trebenta pallen*.¹³

Under 1960-talet och en bit in på 70-talet hade många av de berörda länderna en gynnsam ekonomisk utveckling, och det fanns mycket optimism. På 1970-talet kom den globala ekonomiska krisen. I Afrika förvärrades situationen av en alltmer tungrodd byråkrati, inkompetent drivna statliga företag, bristande transparens och korruption. Resultatet blev en varaktig ekonomisk stagnation, eller rent av tillbakagång, och snabbt växande offentlig skuldsättning.

På 1980-talet kom genomslaget för de nyliberala idéerna. Staten skulle krympas, statliga företag privatiseras, subventioner avskaffas och statsbudgetar balanseras. IMF¹⁴ och Världsbanken var pådrivande med sina krav på strukturanpassningsprogram och de stora biståndsgivarna hotade med indraget bistånd till de stater som vägrade.

¹² En genomgång av afrikanska utvecklingsstrategier och samarbetssträvanden görs i *Den trebenta pallen* kap VII.

¹³ *Den trebenta pallen* s 104 f

¹⁴ International Monetary Fund, Internationella Valutafonden

Priset i form av förvärrad nöd och social oro blev högt. Men marknadsanpassningen av de afrikanska ekonomierna bar också frukt. Den ekonomiska tillväxten började komma i gång. När så tillväxten i länder som Kina, Indien och Brasilien drog i gång en ny råvaruboom var Afrika redo att leverera.

Nu verkar tiden vara inne för ett nytt paradigmskifte. Såväl UNDP som Världsbanken konstaterar att den ekonomiska tillväxten visserligen är gynnsam i sig, men den leder inte till påtaglig minskad fattigdom. Istället ökar klyftorna. UNDP:s tre drivkrafter för utveckling är, som nämnts, att "utnyttja globala marknader" men också att utveckla en "aktiv utvecklingsstat" och att bedriva en "målmedveten socialpolitisk förnyelse".

Också Världsbanken efterlyser en mer proaktiv utvecklingspolitik, som bland annat handlar om en bättre förvaltning av mineraltillgångar, effektivare beskattning, en aktiv jordbrukspolitik, en planerad urbanisering, en aktiv jobbpolitik och en god samhällsstyrning i allmänhet och ansluter sig därmed i praktiken till UNDP:s krav på en aktiv utvecklingsstat.¹⁵

Mot ett nytt partnerskap mellan Syd och Nord

I *Den trebenta pallen* hävdas att relationerna mellan Afrika och Europa under de senaste tvåhundra åren har präglats av europeisk dominans.¹⁶ Också efter den koloniala frigörelsen har Europa eftersträvat fortsatt dominans, nu tillsammans med USA. De afrikanska ländernas biståndsberoende, skuldsättning och kompetensmässiga underläge har haft effekt vid förhandlingsborden. Det euroamerikanska inflytandet stärktes också av att man lyckades skapa intressegemenskap med lokala eliter. Under det kalla kriget fanns det ett visst utrymme för de afrikanska länderna att spela ut Öst och Väst mot varandra. Efter Sovjetunionens fall kom det en period när västmakterna blev helt dominerande, ekonomiskt, politiskt och militärt.

Nu upplever vi ett globalt paradigmskifte. Den gamla "rika världens" dominans är över. Det finns fler maktcentra, och även Afrika växer i styrka. Det ändrar också i grunden förutsättningarna för alla Nord-Syd-relationerna, och öppnar upp för ett nytt partnerskap mellan Afrika och Europa som grundas på jämbördighet och ömsesidig respekt.

Det nya afrikanska självförtroendet yttrar sig på det ekonomiska, säkerhetspolitiska och kulturella planet. Det västerländska är inte längre ett självklart ideal. Den som vill vara övertygande i fråga om vad vi gärna vill se som "västliga värden" som demokrati, frihet och

¹⁵ Läs mer om bakgrunden i *Den trebenta pallen* kap V.

¹⁶ Det här behandlas i *Den trebenta pallen* kap VIII

respekt för mänskliga rättigheter måste använda goda argument och goda exempel i stället för maktspråk. Den afrikanska kritiken mot den Internationella Brottmålsdomstolen, ICC, som blev akut 2013, är ett exempel på det. När ICC grundades var det afrikanska stödet starkt, och man var angelägen att visa sin goda vilja. Men när det visat sig att nästan bara afrikaner blir föremål för dess rättliga förfarande har det blivit lätt för åtalade afrikanska ledare som Sudans och Kenyas presidenter att anklaga domstolen för rasdiskriminering. I *Den trebenta pallen* föreslås att en ny agenda för de afrikansk-europeiska relationerna måste bygga på en gemensam insikt om att det behövs en hållbar global utveckling. En som skapar rimliga levnadsomständigheter i både Syd och Nord. Under de senaste åren har Afrikas ekonomiska potential blivit allt tydligare men också de globala utmaningarna dramatiserats ytterligare. Det gäller klimatet och andra miljöhot. Det gäller växande sociala klyftorna och osäkra framtidsutsikterna för växande ungdomskullar. Det gäller också riskerna för att miljökriser och sociala motsättningar ska leda till allt fler konflikter. För att möta dessa och andra utmaningar krävs ett globalt samarbete, och en samverkan mellan Syd och Nord.¹⁷

Partnerskapet mellan Afrika och Europa måste utvecklas vidare från den gamla givar-mottagarrelationen. Istället behövs ett gemensamt ansvarstagande för gemensamma utmaningar. Detta betyder inte, som det ibland hävdas i debatten, att biståndssamarbete skulle vara inaktuellt eller omotiverat. Även om tillväxten är snabb i Afrika börjar den från en extremt låg nivå. Situationen kan illustreras av att Sveriges BNP/capita är 26 gånger högre än Tanzanias. Det är därför ont om resurser för att säkerställa en ekologiskt, socialt och ekologiskt hållbar utveckling i Afrika. Det finns också anledning att komma ihåg att dessa dramatiska ekonomiska standardskillnader uppstod under två århundraden med europeisk dominans av Afrika med slavhandel och kolonial exploatering.

Biståndssamarbetet måste bygga på att det är mottagarländernas regeringar som har ansvaret för sina länders utveckling. De spelregler som formulerats i The Global Partnership for Effective Development Cooperation måste nu också förverkligas i praktiken.

Den nödvändiga demokratin

Idealen i det Globala Partnerskapet förutsätter att regeringar är representativa och verkar i hela folkets intresse. Det ställer demokratiutvecklingen i centrum. Det är också ett gemensamt ansvar för Syd och Nord. Västvärlden har en lång tradition av att företräda demokratiska ideal, och demokratistödjande åtgärder ingår i många givarländer

¹⁷ Se *Den trebenta pallen* kap IX

biståndsprogram. Men utanför biståndspolitiken har prioriteringarna ofta varit annorlunda. Det har funnits både ekonomiska och säkerhetspolitiska intressen av att hellre liera sig med makteliter i olika länder gärna militära eller militärstödda, än med mer oförutsebara demokratiska regimer. Det gör att den samlade effekten av den politik som länderna i Nord, också demokratierna, har fört ofta har inneburit att diktaturer har förstärkts och en demokratisk utveckling försvårats. Hur den egyptiska demokratirevolutionen 2011-2012 krossades är ett aktuellt exempel.

De ekonomiska och politiska maktförändringar som sker i världen innebär att Europas och USAs traditionella strategier, att dominera med hjälp av lokala eliter eller ekonomiska och militära påtryckningar blir allt svårare att upprätthålla. Att arbeta för att bygga upp ett globalt partnerskap av demokratier borde vara en bättre och mer hållbar strategi. Detta skulle gynna demokratiska krafter i hela världen och bland annat understödja afrikanska strävanden att stärka sin nationella suveränitet med legitima och demokratiskt förankrade regimer.

Ska ett "Global Partnership for Effective Development Cooperation" få någon verklig betydelse måste det alltså bygga på en demokratisk legitimitet. Det är också viktigt att inse att det i relativt mindre grad kommer att handla om biståndssamarbete. Biståndet kan bara fungera som ett smörjmedel och en komplementär finansiering i ett växande och allt bredare Nord-Syd-samarbete. Handel, kompetensutveckling, teknologisk utveckling, åtgärder för resurshushållning och miljövård samt gemensam säkerhet blir samtidigt allt viktigare.

Bortom biståndet

Kanske är det ett uttryck för de stora förändringarna i den ekonomiska maktbalansen i världen, att det globala ekonomisk-politiska förhandlingsmaskineriet har gått i stå. I mitten av 1990-talet, efter det kalla krigets slut, förverkligades en gammal vision om en Världshandelsorganisation. Marknadsekonomi hade segrat, och WTO, World Trade Organisation, skulle bli instrumentet för att säkerställa att hela världen skulle bli en fri och öppen marknad. USA och EU pressade på för att den fria marknadens principer också skulle omfatta sådant som investeringar, offentlig upphandling, och nationell konkurrenslagstiftning, det som kallas Singapore-frågorna. Däremot var man mindre intresserad av det som utvecklingsländerna inom G 70¹⁸ krävde, nämligen en liberalisering också av handeln med jordbruksprodukter.

¹⁸ Samarbetsorgan för utvecklingsländerna i de globala handelsförhandlingarna.

Den nya världshandelsorganisationens första stora förhandlingsrunda, inledd i Doha, Qatar 2001 skulle lösa dessa motsättningar, och skapa den nya öppna världsmarknaden. Nu tolv år senare, utan något globalt avtal i sikte, kan man konstatera att försöket har misslyckats. I stället har vi fått något av en snårskog av bilaterala avtal, inklusive mellan EU och Afrikanska länder.

År 2002 lanserades den gemensamma Afrika-EU strategin, Joint Africa-EU Strategy, i Kairo. Där slogs det fast ett antal principer som skulle styra samarbetet Afrika och Europa:

- Afrikansk sammanhållning
- Ömsesidigt beroende mellan Afrika och Europa
- Partnerskap och gemensamt ansvar
- Respekt för mänskliga rättigheter och demokratiska principer
- Rätten till utveckling
- Relevans och effektivitet
- Stark politisk dialog
- Gemensam hantering och gemensamt ansvar i globala frågor
- Solidaritet och ömsesidigt förtroende
- Jämlikhet och rättvisa
- Gemensam och human säkerhet
- Respekt för internationella lagar och överenskommelser.
- Jämställdhet mellan könen och icke-diskriminering.

I *Den trebenta pallen*¹⁹ berättas om att dessa fina principer knappast lämnade högtidstalens värld. När EU och dess medlemsländer konstaterade att förhandlingsrundan i Doha inte skulle leverera resultat, satsade man i stället på frihandelsavtal mellan EU och grupper av afrikanska stater. Enligt WTO:s regelverk är nödvändigt med frihandelsavtal för att kunna ge de ACP-länderna (Afrika, Karibien och Stilla Havet) tillträde till den europeiska marknaden på särskilt förmånliga villkor. Det skulle ske genom ekonomiska partnerskapsavtal, EPA. Men de flesta afrikanska länder reagerade negativt på att EU åter ville gå längre än vad WTO-reglerna kräver. Nu försökte EU tvinga igenom de så kallade Singapore-frågorna med hot om försämrade handelsvillkor och till och med fryst bistånd. Det är, enligt de afrikanska länderna helt i strid med principerna i Afrika-EU-strategin.

Ursprungligen skulle EPA-avtalen ha trätt i kraft 2008, men när detta skrivs fem år senare har bara något enstaka avtal träffats och hela initiativet börjar likna ett misslyckande. Den

¹⁹ Den trebenta pallen s 197 f.

europiska ekonomiska krisen och Kinas och andra BRICS-staters växande betydelse spelar en stor roll för denna utveckling. Diskussionerna under AU:s toppmöte i maj 2013 visade tydligt hur Afrikas beroende av Europa minskar och de nya stora aktörernas betydelse ökar. Samtidigt ökar Europas intresse av gott ekonomiskt samarbete med Afrika, vilket gör att hela förhandlingssituationen är på väg att förändras.

Anpassning till framtiden

Förutsättningarna för Nord-Sydrelationerna har förändrats i grunden. Det kommer att märkas oavsett vilken avtalsstruktur vi får se framöver. Roberto Azevedo, den nya chefen för WTO sedan september 2013, hoppas på ett nytt globalt handelsavtal.- Men det kan också bli så att snårskogen av bilaterala avtal fortsätter att växa. USAs och EUs försök att framtinga en ytterligare liberalisering av bland annat de afrikanska marknaderna med de så kallade Singaporekraven kommer i varje fall att få det ännu svårare. I stället kommer de afrikanska länderna att kräva en ökad suveränitet över den egna ekonomin.

Marknadsliberalismen, som har präglat försöken att skapa en global handels- och samarbetsordning, börjar alltmer överges. Organ som UNDP, Världsbanken och World Economic Forum lyfter fram behovet av en stark utvecklingsstat. Det krävs för en aktiv sysselsättningspolitik som särskilt fokuserar på kvinnor och ungdom. Det krävs också för att få till stånd landsbygdsutveckling och planerad urbanisering, en prioritering av det småskaliga jordbruket, diversifiering av näringslivet, effektivare fattigdomsbekämpning och regionalt samarbete.

Pendeln håller på att svänga. Behovet av politisk handlingskraft betonas igen, för att det skall bli möjligt att säkra en ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbar utveckling. Marknadskrafterna löser inte alla problem, vare sig nationellt, regionalt eller globalt, konstaterar allt fler bedömare. Staterna måste ha förmågan att leda sin egen ekonomiska och sociala utveckling. Samtidigt är det viktigt att inte falla tillbaka i byråkrati och planekonomi. Utmaningen är att hitta en god balans och en god samverkan mellan en liberal ekonomi och en stark utvecklingsstat. Ska det lyckas krävs en stärkt demokrati, bekämpande av korruptionen och en god samhällsstyrning.

Att säkerställa en ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbar utveckling är en gemensam utmaning för Syd och Nord. Nord har förvisso sin egen hemläxa att göra, men har också mycket att bidra med i en samverkan med Syd. Inte minst i Europa finns mycket erfarenhet och kompetens på områden som social välfärd, ekologi och utveckling av ett diversifierat näringsliv, med både framgångar och misslyckanden att lära av. Och det finns likaså en

lång erfarenhet av hur man bygger demokrati och social sammanhållning, också här med både framgångar och misslyckanden. Om Europa och andra västliga demokratier ska kunna bli denna nyttiga och intressanta partner för Afrika och andra regioner i Syd krävs ett betydande nytänkande och många omprioriteringar. Inte minst kräver det ett nytt och mer ömsesidigt respektfullt förhållningssätt i alla Nord-Syd-relationer och inte minst de mellan Afrika och Europa.

**Studieförbundet
Vuxenskolan**

www.sv.se